

Seminareingangsflurs. Rechts vom Bau die abgetrennte schräge innere Grabenwand mit einem Zwingermauerfragment, 1928 (ÚDU AV ČR, DSF, W-A-151/5-149).

Abb. 16: Prag, Altstadt, Grabungen für den Bau des Geschäftshauses Nr. 655/I an Stelle des einstigen Prämonstratenserseminars mit freigelegten Befestigungsresten. Ansicht des äußeren Mauerhauptes des Hauptmauerrestes in der nordwestlichen Partie des Grundstückes, 1928 (ÚDU AV ČR, DSF, W-A-151/5-200).

Abb. 17: Prag, Altstadt, Grabungen für den Bau des Geschäftshauses Nr. 655/I an Stelle des einstigen Prämonstratenserseminars mit freigelegten Befestigungsresten. Ansicht der Reste eines Kanalisationsschachtes und des Mauerwerks von einem an die Hauptmauer zugebauten Objekts (Turms?) in der nordwestlichen Partie des Grundstückes, 1928 (ÚDU AV ČR, DSF, W-A-151/5-175).

Abb. 18: Prag, Altstadt, Grabungen für den Bau der Versicherungsanstalt Assicurazioni Generali, Graben Nr. 988/I, mit freigelegten Befestigungsresten. Querschnitt (Zeichnung Fr. Pánek, 1938, ÚDU AV ČR, DSF, W-A-150/1-104).

Abb. 19: Prag, Altstadt, Grabungen für den Bau der Versicherungsanstalt Assicurazioni Generali, Graben Nr. 988/I, mit freigelegten Befestigungsresten. Gesamtansicht nach Nordwesten. Im Vordergrund der Graben, in der Bildmitte der Zwinger und das Hauptmauerfragment. Im Hintergrund die einstige Münze Nr. 587/I, 1936 (ÚDU AV ČR, DSF, W-A-151/5-67).

Abb. 20: Prag, Altstadt, Grabungen für den Bau der Versicherungsanstalt Assicurazioni Generali, Graben Nr. 988/I, mit freigelegten Befestigungsresten. Querschnitt durch die Hauptmauer und den verschwundenen Hofbau Nr. 586/I mit Ziegelpflasterung, 1936 (ÚDU AV ČR, DSF, W-A-151/5-65).

Abb. 21: Prag, Altstadt, Grabungen für den Bau der Versicherungsanstalt Assicurazioni Generali, Graben Nr. 988/I, mit freigelegten Befestigungsresten. Detail der Grabenwand und des teilweise abgedeckten Grabenraums, 1936 (ÚDU AV ČR, DSF, W-A-151/5-68).

Abb. 22: Prag, Altstadt, Grabungen für den Bau des Amschelberg's Kaufhauses Nr. 371/I an der Ecke der Gassen Perlová und 28. října mit freigelegten Befestigungsresten. Grundriss des Neubaus mit der Fundsituation und dem Querschnitt (Fr. Řehák, 1930, ÚDU AV ČR, DSF, W-A-150/1-137).

Abb. 23: Prag, Altstadt, Vorbereitung zum Bau der Polizeidirektion in der Bartholomäjská G. Nr. 310/I mit freigelegten Befestigungsresten. Außenseite der Hauptmauer hinter dem Grundstück der einstigen Nr. 346/I, im Hintergrund die St. Bartholomäuskirche (Foto T. Vojta, 1930?, ÚDU AV ČR, DSF, W-A-151/5-146).

Abb. 24: Prag, Altstadt, Vorbereitung zum Bau der Polizeidirektion in der Bartholomäjská G. Nr. 310/I mit freigelegten Befestigungsresten. Außenseite der Hauptmauer hinter dem Grundstück der einstigen Nr. 346/I. Rechts gotischer Hintertraktgiebel vom Haus Nr. 344/I (Foto T. Vojta, 1930?, ÚDU AV ČR, DSF, W-A-151/5-137).

Abb. 25: Prag, Altstadt, Haus Nr. 344/I, Hintertrakt, gotischer Giebel (Foto T. Vojta 1930?, ÚDU AV ČR, DSF, W-A-151/5-140).

(Übersetzung J. Noll)

AREÁL FARNÍHO KOSTELA

SV. MICHAELA ARCHANDĚLA V PRAZE PODOLÍ

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ HISTORICKÝCH DŘEVĚNÝCH KONSTRUKCÍ

JAN VESELÝ

ÚVOD

V posledních deseti letech věnuje i česká odborná veřejnost zvýšený zájem dřevěným konstrukcím historických staveb. Díky dendrochronologii skýtají právě dřevěné prvky dosud výjimečnou možnost exaktní a přesné datace staveb nebo jejich vývojových fází. Data vzešlá z dendrochronologické analýzy přináší nejedno velké překvapení a neziřídka přispívají k vyvrácení po generace tradovaných mýtů.¹⁾ Není jistě náhodou, že se ruku v ruce s rozšířením dendrodatací rozvíjí i zájem o jednotlivé druhy dřevěných konstrukcí, mezi nimiž nesporně dominují krovy. Zejména systematické dokumentační a klasifikační práce J. Škabradý a J. Bláhy²⁾ znamenaly za posledních sedm let v oblasti poznání historických krovových konstrukcí na našem území veliký skok. Na základě nových poznatků pak vstoupila ve známost poměrně rozsáhlá skupina dochovaných středověkých krovů. Překvapivě velké množství krovů ze 14. století bylo například odhaleno na městských do-

Obr. 1: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, pohled na zvonici od severozápadu (foto V. Tutr, 2006).

Obr. 2: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, celkový pohled na kostel od jihu (foto J. Veselý, 2006).

mech na Starém Městě pražském.³⁾ Postupně dochází k alespoň základnímu monitoringu krovů i u objektů mimo vlastní jádro Pražské památkové rezervace. Výsledky ukazují, že krovky pozdně středověkého stáří u starších kostelních staveb nejsou v pražské oblasti výjimkou.⁴⁾

Mezi objekty se zajímavou konfigurací střech patří nepochybně i farní kostel svatého Michaela archanděla v Podolí. Archaický vzhled kostela s velmi příkrou sedlovou střechou nad lodí (obr. 2) je akcentován i podobou polodřevěné zvonice stojící samostatně, jižně od kostela, při bráně areálu (obr. 1). V průběhu roku 2005 proběhla oprava zvonice a fasád kostela. Přípravy podkladů pro obě akce bylo využito k pořízení základní památkové dokumentace zvonice, a následně i všech krovů vlastního kostela. Ze všech zkoumaných konstrukcí byly také odebrány vzorky pro dendrochronologickou dataci. Výsledky průzkumů byly v mnoha ohledech překvapivé.

HISTORIE PODOLÍ⁵⁾

První písemná zmínka o Podolí pochází z roku 1222, kdy Přemysl Otakar I. potvrzuje vyšehradské kapitule držení Podolí a Dvorců. V Podolí je zmiňován zděný dvorec ve vlastnictví kapituly. V roce 1330 odkazuje královna Eliška k vyšehradské-

mu kostelu plat ze zboží v Podolí. V této době patřila tedy část Podolí královně (pozůstatek knížecí držby Podolí jako podhradí knížecího hradiště Vyšehradu), zbytek pak kapitule vyšehradské, a jistý díl ještě pražskému probošství. Poprvé je rovněž nepřímo zmiňován farní kostel v Podolí, ke kterému měl podací právo vyšehradský scholastikus. Další zmínka o kostele pochází z roku 1380. Roku 1421 svedli Pražané u Vyšehradu bitvu se Zikmundem Lucemburským, po níž rozchvátali majetek vyšehradské kapituly. Mezi zboží, která se již nikdy do jejího majetku nenavrátila, patří i Podolí. Po následujících 126 let patřila část vsi staroměstské obci. Roku 1445 se v písemných pramenech objevuje výslovně i zasvěcení podolského kostela sv. Michaelovi. Roku 1547 zabral Podolí Ferdinand I. Habsburský a přičlenil jej k vršovickému statku. Část

vsi daroval zbraslavskému klášteru.⁶⁾ Devět let nato kupuje Vršovice i s Podolím s podacím kostelním Kašpar Granovský z Granova. V roce 1620 je pak stejné zboží prodáno Trčkovu z Lípy. V průběhu třicetileté války podolská fara zanikla. Od roku 1683 byla farnost spravována augustiniány od sv. Tomáše na Malé Straně.⁷⁾ V průběhu 17. století bylo Podolí patrně rozděleno mezi více vlastníků. Berní rula zmiňuje k roku 1654 díl vsi Podolí patřící hraběti Trautmannsdorfovi. Až do konce 19. století zůstává

Obr. 3: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, celkový pohled na kostel od severu zachycuje zřetelně vztah jádra kostela a mladších přístavek (foto J. Veselý, 2006).

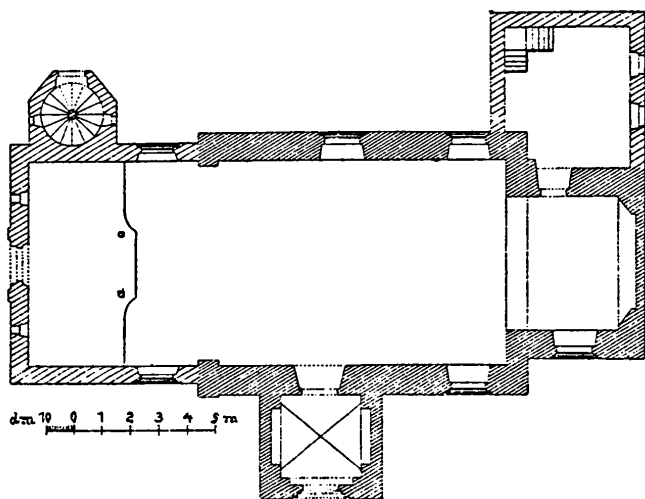
ves doménou zahradníků a rybářů. Je také častým výletním cílem Pražanů. Prudký rozvoj obce nastává po vybudování tunelu pod vyšehradskou skalou roku 1905.

KOSTEL

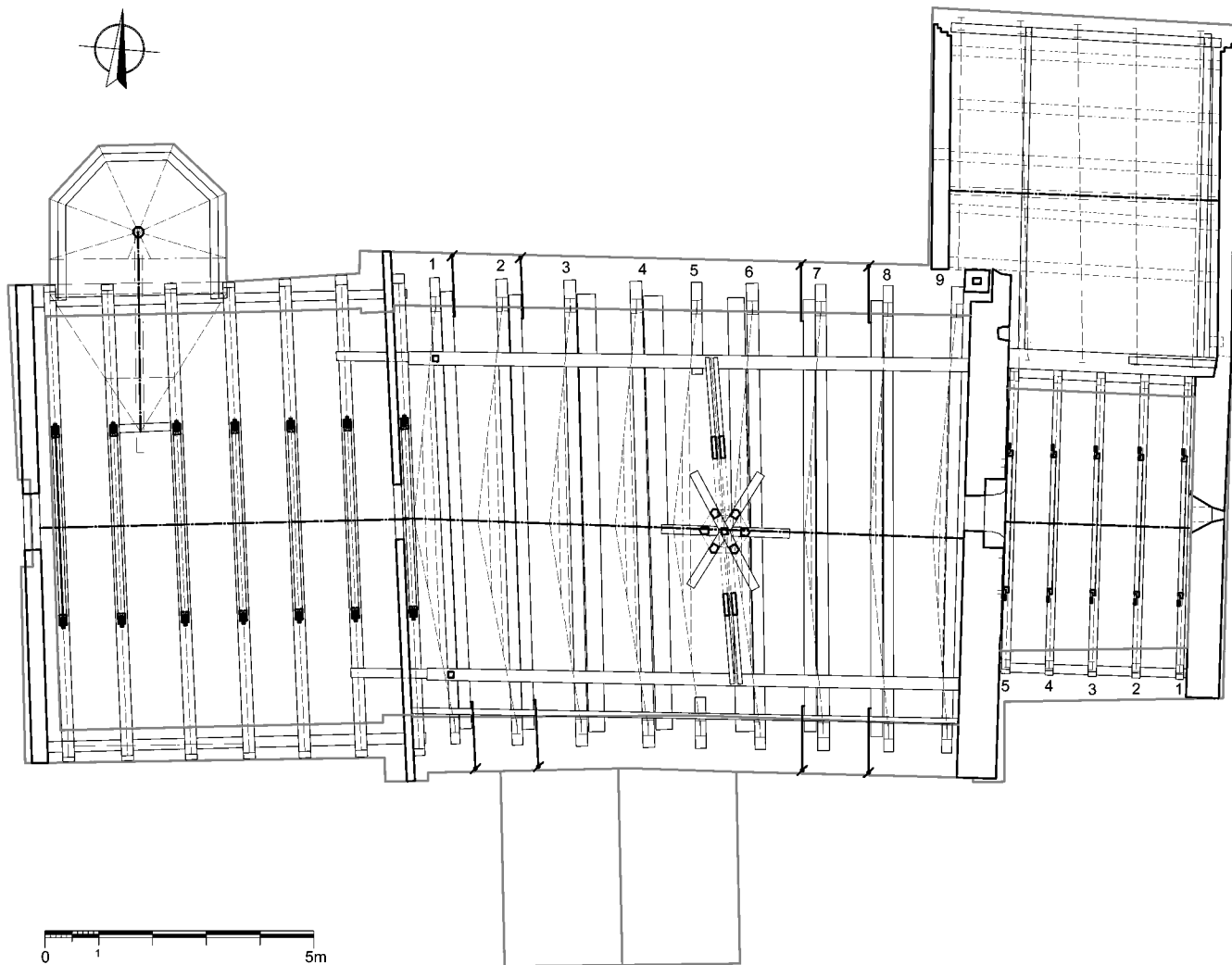
Popis kostela

Podolský farní kostel je situován při staré cestě z Vyšehradu ke Dvorcům, sledující úpatí pankráckého kopce. Areál kostela sestává z vlastního kostela obklopeného někdejší hřbitovem a z volně stojící polodřevěné zvonice se zděným přízemím umístěné v jihovýchodním koutě hřbitova při bráně. Celek je ze tří stran ohrazen kamennou zdí. Na čtvrté, západní straně je vyvýšen nad mírným svahem spadajícím ke břehu řeky a je zde uzavřen lehkým plotem.

Dosavadní literatura⁸⁾ předpokládá románský původ kostela, vznik jádra stojící stavby pak vesměs klade do 13. století.⁹⁾ Datace se opírá o typologii kostela – jednolodního, plochostropého, s pravoúhle uzavřeným presbytářem (obr. 4). Na základě charakteristiky gotické okenní kružby osazené druhotně na jižní fasádě se předpokládá přestavba kostela v průběhu 14. století.¹⁰⁾ Kostel prošel podstatnými úpravami na konci 17. století, kdy vznikla jižní předsíň, sakristie a větší část mobiliáře. Dnešní vzhled kostela je převážně určen romantickou dostavbou z poloviny 80. let 19. století, kdy vznikly prodloužení lodi na západě a oratoř nad sakristií. Kostel byl také sjednocen neorománskou fasádou (obr. 2). Ve stejném stylu bylo upraveno i zděné přízemí

Obr. 4: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, půdorys po prodloužení lodi k západu a posunutí zpěvácké křivky (repro z: A. Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Vinohradském*, díl XXVIII, 1908).

Obr. 5: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, půdorysný plán krovů. Půdorys krovu lodi má pro přehlednost vyznačeny krokve i hambalky čerchovanými čarami v osách prvků. Zaměření zachycuje náklon všech vazeb k západu. Číselné řady u krovu lodi a presbytáře vyznačují konstrukční číslovaní vazeb (zaměření J. a P. Veselých, kresba J. Veselý).

zvonice a části ohradní zdi areálu.

Kostel je rozčleněn do pěti hmot, které jsou zastřešeny sedlovými střechami s pěti samostatnými krovů (obr. 5). Krovů lodi, presbytáře a západní přístavby jsou od sebe odděleny zděnými štíty, krov nad oratoří je od krovu presbytáře oddělen meziokapním úžlabím. Krov předstíňky je samostatný a nepřístupný.

Krov nad lodí kostela

Kostelní loď je završena vysokou a strmou sedlovou střechou s výraznými námětky, křivou prejšy. Krov je hambalkový, prostě řazený, bez podélného ztužení (obr. 6). Krovová konstrukce sestává z 9 jednoduchých vazeb tvořených dvojicí krokvi, vazným trámem a dvěma hambalky (obr. 7). Vazby jsou číslovány od západu. Vazné trámy jsou na koruně zdiva uloženy na pozednicích, umístěných při vnitřním lici obvodových zdí. Pozednice jsou prakticky celé skryté ve zdivu. K vazným trámům jsou ve všech vazbách kromě vazeb č. 5 a 9 přiloženy další, masivnější trámy. U vazeb 1, 2, 7 a 8 jsou řezané, jejich horní líc je o 4–6 cm výše než horní líc vazných trámů krovu, a plní funkci stropních trámů. Na jejich koncích jsou přibity kleštiny z ploché oceli, zazděné do koruny zdiva. Tyto trámy jsou s přilehlými vaznými trámy, oslabenými biotickým poškozením, spojené ocelovými svorníky a spoluvynášají je. Vložené trámy u vazeb 3, 4 a 6 jsou tesané, a mají velké obliny. Na rozdíl od řezaných trámů na ně reaguje starší omítka vnitřního líce obvodových stěn. Trámy u vazeb 4 a 6 vynášejí konstrukci sanktusníku, trám ve vazbě 3 patrně podpírá zesilující podélné trámy pod patou podélných vzpěr. Omítaný podhled je přibit na spodní líc vazných trámů, většinou přes ploché příložky. Podlaha půdy je tvořena prostým záklopem z různých širokých prken. Část záklopu je tvořena původními pozdně gotickými prkny s hoblovaným spodním licem a s překryvem hran na polodrážku. Část prken je mladších, nehoblovaných, kladených prostě, na sraz. Mezi 5. a 6. vazbou je na záklopu (podlaze půdy) položen šestipaprskový rošt (obr. 8), na němž stojí štenýřová konstrukce šestiboké sanktusové věžičky. Paty krovových vazeb jsou druhotně zesíleny dvojicí trámů, vetknutých do zdiva štítů. Do těchto trámů jsou prostřednictvím patních vzpěr opřeny paty krokvi 1. vazby, železnými svorníky vyvěšen vazný trám 8. vazby a prostřednictvím dlouhých šikmých vzpěr pak v podélném směru vzepřena 7. vazba krovu. Prvky krovu jsou ručně opracované. Krokve mají s výjimkou 5. vazby lícovou stranu řezanou, ostatní tři tesané. Byly vyrobeny půlením tesaného profilu ruční pilou. Svědčí o tom charakteristické trojúhelníčky po rozlomení trámu cca ve dvou pětinach jeho délky (obr. 9). Hambalky jsou zčásti tesané, zčásti vyrobené stejnou technikou jako krokve. Vazné trámy jsou tesané. Krokve jsou ve vrcholu spojené na plát, do

Obr. 6: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, celkový pohled do prostoru krovu lodi od západu. V centru je patrná štenýřová konstrukce sanktusníku (foto V. Tuř, 2006).

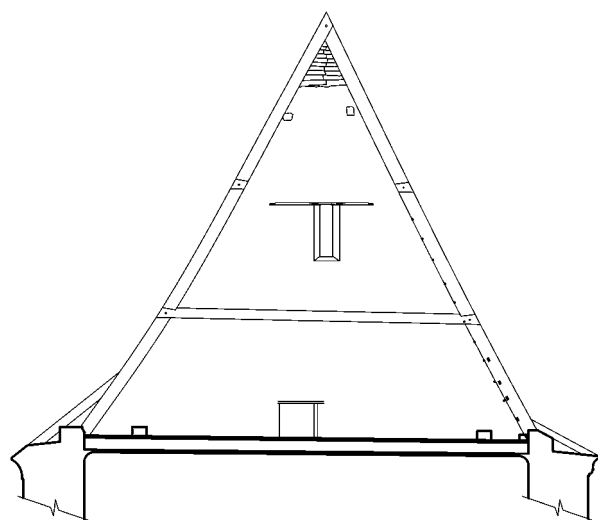
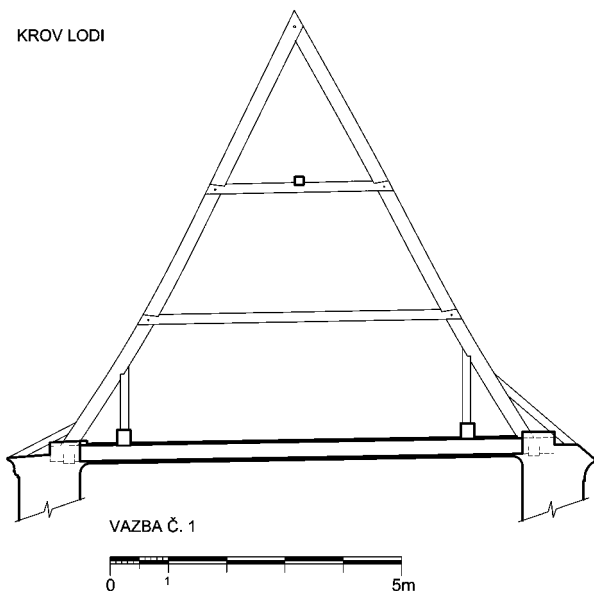
vazných trámů jsou čepované. Hambalky jsou s krokvi svázány jednostrannými nekrytými rybinovými pláty. Plátové spoje jsou probity dřevěnými hřeby. Část původních hambalků chybí, nebo je nahrazena mladšími hambalky či kleštinami. Pátá vazba se od ostatních vazeb liší tím, že má krokve ze všech stran tesané a nemá na žádném prvku značku. Její vazný trám má větší střední část vyříznutou. Specifickou vlastností krovové konstrukce je to, že nejsou všechny vazby orientovány stejně, ale vazby 1–5 mají lícovou stranu se spoji otočenou k východu, zatímco vazby 6–9 ji mají otočenou k západu. Horní hambalky vazeb 1–3 jsou v prostředku převázány zakámpovaným dubovým táhlem, které na obou koncích přečnává. Táhl bylo zřejmě na západě zazděno do původního kamenného západního štítu, odstraněného při dostavbě na konci 19. století. Na východní straně jsou na spodním hambalku 8. vazby čtyři dlaby, které mohou být pozůstatkem po obdobných táhlech, zde však zřejmě jen montážního charakteru, neboť na spodním hambalku 9. vazby žádné dlaby nejsou a ve štítu nejsou odpovídající otvory. Číslování vazeb je provedeno archaickou formou, bez odlišení stran vazby. Všechny prvky téže vazby jsou opatřeny toutéž značkou, přičemž na krokvi bývá značka umístěna při spoji s prvním, výjimečně s druhým hambalkem, a na hambalcích při pravém konci. Číslování vazného trámu se podařilo nalézt jen na 9. vazbě, na svislém předním lici, při patě levé krokve. Značky – typ charakterizovaný obvykle jako obdélné či čtvercové dubky – byly provedeny buď dlátem, nebo malou křížovkou. Vyšší čísla jsou značena zmnožením obdélníků (ne římsky). Na rybinových koncích hambalků vazby č. 1 jsou patrné závrtky, svědčící o tom, že sloužila rovněž jako vzorová vazba při výrobě ostatních.

Smýcení borových a jedlových kmenů pro výrobu jádra krovu je dendrochronologicky datováno na přelom let 1484 a 1485, podpurná konstrukce 1., 7. a 8. vazby dendrochronologicky datována na přelom let 1695 a 1696, na západním sloupku sanktusníku je pak vřecení 1696.

Východní štít lodi

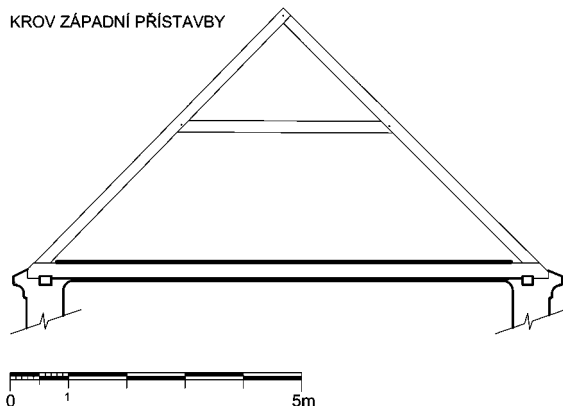
Vysoký štít nad vítězným obloukem odděluje krov nad lodí od krovu nad presbytářem. Štít je vyzděn z lomového kamene a je završen cihelnou římsou obrácenou na východ (do exteriéru). V patě je štít prolomen nízkým otvorem prů-

KROV LODI

VAZBA Č. 9

KROV ZÁPADNÍ PŘÍSTAVBY

Obr. 7: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, příčné vazby krovů nad lodí kostela (zaměření J. a P. Veselých, kresba J. Veselý).

chodu, v nice se špaletami otevřenými do prostoru nad presbytářem (obr. 7, 10 a 15). Nika i otvor mají rovný dřevěný překlád, na straně lodi zaniklý požárem a nahrazený mladším prknem, na straně presbytáře původní, leč silně ohořelý a zuhelnatělý. V úrovni nad 1. hambalkem krovu lodi byl štít prolomen převýšeným okénkem střílnovitého charakteru se špaletami otevřenými do krovu lodi. Okénko zjevně ústilo nad střechu presbytáře. Dnes je zevně zaslepené. Nika okénka měla dřevěný překlád z tenkých prken přesahujících výrazně na obou stranách, ze kterého se zachovaly ohořelé části ve zdivu mimo niku.

Na západním lici štítu se nedochovaly prakticky žádné otisky po starší konstrukci krovu, koruna zdiva zde však má za 9. vazbou skrytý ústupek, v němž jsou zachovány na obou stranách kapsy po střešních latích a otisky krytiny. Na jižní straně jsou mezi úrovní podlahy půdy a prvním hambalkem dochovány 4 ohořelé konce střešních latí. Paralelně s latěmi běží v lici zdiva štítu řada 9 drobných kapes, ve kterých se v 6 případech dochovaly zbytky dubových kolíků, rovněž silně ohořelé. Celá plocha západního líce štítu je zarudlá od ohně.

Na východní straně, v prostoru nad presbytářem, je na kamenném zdivu štítu dochováno lichoběžníkové pole omítky se zbytky nástěnné malby. Omítkové pole je ukončeno víceméně vodorovnou linií v úrovni dřevěného překládu niky průlezu. Překlád je omítkou částečně překryt (obr. 12a). Na stranách sleduje hrana omítky šikmou linií s o něco menším sklonem, než má střecha presbytáře. Nika průlezu z krovu lodi má podivně nepravidelnou podlahu, se sníženým středem v šířce průchodu a nestejně vysokými sokly po stranách. Nejasný je rovněž původní tvar špalet, které jsou sice svislé a poměrně rovné, každá je ale jiná. Mimo popsané omítkové pole je štít pod úrovní krovu presbytáře neomítaný, vyzděn z lomového kamene. Na severní straně je klínovitá plocha štítu mezi krokvi a vysokým námětkem omítnuta. Omítka končí cca 12 cm nad krokvi otiskem krytiny paralelním s krokvi. Za severní krokvi jsou pak dochovány starší maltové otisky sledující přibližně sklon krovu.

Východní štít presbytáře

Východní stěna presbytáře je završena malým štítem, vyzděným z lomového kamene. Štít je završen cihelnou římsou vyzděnou na vnější, tj. východní hraně. Na ose štítu jsou nad sebou dva okenní otvory (obr. 12b). Spodní je úzké převýšené okno s nepravidelným parabolickým záklenkem, umístěné v poměrně hluboké nice s dovnitř rozevřenými špaletami. Záklenek niky je vyzděn přechýlkovým způsobem z velkých kamenů (obr. 16). Parapet niky šikmo prudce spadá do interiéru, tak, že je jeho spodní hrana zakryta konstrukcí stropu. Špalety niky mají hladkou nerovnou omítku opatřenou několika bílými vápennými nátěry. Při hranách špalet niky jsou na vnitřním lici štítu zbytky hliněné mazaniny s otisky svislých dřevěných prvků. Omítka špalet probíhá i na tyto mazaninové výčnělky. Horní okénko je drobné, obdélné, mírně převýšené, s dovnitř rozevřenou špaletou, rovným kamenným překládem a rovným parapetem. Nachází se 80 cm pod vrcholem štítu a je dnes zaslepené. Kromě špalet spodního okna a zbytků mazaniny je vnitřní líc štítu neomítaný. Na koruně kamenného zdiva štítu je patrný otisk krokvi staršího krovu, s otiskem nízkého

kého námětku na severní straně. Oproti existujícímu krovu byla osa starší vazby nepatrně posunuta k severu a krov měl o něco menší sklon (obr. 12b).

Krov presbytáře

Krov nad presbytářem je sevřen mezi oba výše popsané štíty. Jedná se o prostý řazený hambalkový krov bez podélného ztužení, tvořený pěti vazbami sestávajícími z dvojice krokví, vazného trámu a jednoho hambalku (obr. 12). Krokve jsou ve vrcholu spojeny na ostříh a do vazného trámu jsou čepovány. Hambalek je s krokviemi spojen jednostrannými nekrytými rybinovými pláty, s mírně zapuštěným zazubením. Pláty a ostříh jsou probity dřevěnými hřeby. Vazby jsou číslovány od jedné do pěti, od východu k západu (obr. 7). Číslování je velmi nenápadné, v netypickém umístění. Každá vazba má jediné římské číslo nakreslené slabě rudkou na spodním lici hambalku u severní krokve. Všechny vazby jsou obráceny lícovou stranou k západu. Vazné trámy jsou nakampovány na pozednice, uložené do koruny zdiva, přibližně na osách jižní a severní zdi presbytáře. Všechny prvky krovu jsou tesané širočinou. Vazné trámy nejsou pohledově upravené. Na jejich spodním lici jsou natlučena prkna omítaného podhledu, na horním lici je vložen překládaný záklop. Na severní krokvi 4. vazby je nápis křídou znějící „† 1821 10ho května“. Dendrochronologická datace konstrukce pak klade skácení kmenů užitých pro výrobu krovu na přelom let 1559 a 1560.

Krov nad oratoří

Na severní straně přiléhá k presbytáři patrový přístavek obdobných rozměrů obsahující sakristii a oratoř. Přístavek je zastřešen sedlovou střechou, se dvěma zděnými štíty. Krov nad přístavkem je jednoduchý, vaznicový. Má dvě patní vaznice (pozednice) a jednu vaznici vrcholovou. Patní vaznice jsou uloženy na koruně zdiva na cihelných patkách vysokých 7 cm. Vrcholová vaznice je svými konci vetknuta do štítových zdí (obr. 12). Krov má pět stejných vazeb tvořených dvojicí krokví spojených ve vrcholu na ostříh, které jsou na všechny tři vaznice osedlány. Paty krokví jsou k vaznicím přibity kovanými hřeby. Vzájemná poloha patních vaznic je zajištěna dvěma dřevěnými táhly, která jsou na ně shora nakampována. Kampy jsou rybinové. Konstrukce krovu je zcela nezávislá na konstrukci stropu oratoře. Strop je nesen šesti trámy rovnoběžnými s patními vaznicemi krovu. Na spodním lici trámů jsou přibita prkna omítaného podhledu, na horním lici jsou položena palubová prkna záklopu – podlahy půdy.

Střecha přístavku přesahuje v rozsahu jedné vazby k západu do prostoru lodi kostela, takže

Obr. 8: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, detail paty sanktusníku. Štenýřová konstrukce je uložena prostřednictvím šestipaprscitého roštu přímo na záklop stropu lodi. Na středních štenýřích je patrné ryté vnoření (foto J. Veselý, 2006).

Obr. 9: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, detail plátového spojení spodního hambalku druhé vazby gotického krovu lodi. Na krokvi i hambalku jsou patrné dvojice „obdélníků“ značení. V horní části obrázku je na převráceném svislém lici krokve patrný trojúhelníček po rozlomení trámu při pílění ruční pilou (foto J. Veselý, 2006).

Obr. 10: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, pohled na východní líc štítu lodi nad triumfálním obloukem z prostoru krovu presbytáře. Na lomovém zdivu štítu je patrné lichoběžníkové pole omítky s nástěnnou malbou (foto J. Veselý, 2006).

Obr. 11: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, pohled na krov presbytáře a západní líc jeho štítu s dvojicí oken. Horní okénko je zaslepené (foto J. Veselý, 2006).

se severní pata východního štítu lodi nalézá v podstřeší oratoře. Je zde dochována část profilace ukončující římsy štítu a jeho vnější omítka se šedým nátěrem.

Mezi střechou presbytáře a oratoře je meziokapní žlab vyzdvížený na vysoké námětky obou krovů. Průlez pod žlabem je jediným přístupem do prostoru krovu oratoře.

Kmeny pro výrobu krovu oratoře byly skáceny v letech 1883 a 1885/86.

Krov nad novější západní částí lodi

Západní část lodi kostela, vystavěná podle literatury v roce 1887 neopakuje figuru krovu nad starou částí, ale má nižší sklon a má rovněž odlišnou krytinu. Oproti prejzům užitým na staré části jsou zde použity dvojité kladené bob-

rovky. Krov je opět jednoduchý, řazený, bez podélného ztužení. Sestává ze 7 vazeb tvořených dvojicí krokvi, vazným trámem a hambalkem (obr. 7). Krokve jsou ve vrcholu spojeny na ostrůh, do vazného trámu jsou začepovány. Rovněž hambalek je do krokvi čepován. Vazné trámy jsou nakampovány na pozednicích, umístěných vždy na ose obvodové zdi. Prvky krovu jsou tesané šířčinou. Krov zcela postrádá číslování. Vazné trámy krovu jsou zároveň stropními trámy. Na jejich spodním lici jsou přibita prkna omítaného podhledu. Palubový záklop položený na horním lici trámů je zároveň podlahou půdy. Na severu navazuje na tento krov ještě drobný krůvek schodišťového rizalitu, který je tvořen pouze dvojicí pozednic a na ně osedlými dvojicemi krokvi.

Zajímavý je vztah obou krovů lodi. Jsou od sebe odděleny zděným cihelným štítem. Ten je však jen 15 cm silný, a je vynášen kolejnicí, uloženou na bočních zdech nové části lodi. Nejvýchodnější vazba krovu přístavby se nachází za štítem, v prostoru staré části lodi a zdívkou západní přístavby prochází i laťování střechy přístavby. Zdivo štítu je v horní části kotveno dlouhou železnou skobou do původního dubového táhla nakampovaného na horní hambalky starého krovu. Tato situace svědčí zřejmě o skutečnosti, že byla původní západní zeď lodi i se štítem zbořena až po dokončení a zakrytí přístavby. Nový tenký požární štít byl pak založen na novém zdivu, čímž se do-

stala poslední vazba krovu přístavby za něj (obr. 13).

Prvky krovu přístavby jsou dendrochronologicky datovány po roce 1884, což odpovídá písemným pramenům. Na konstrukci vřetenového schodiště je nápis s vročením: V. Kilián 7/8 1887.

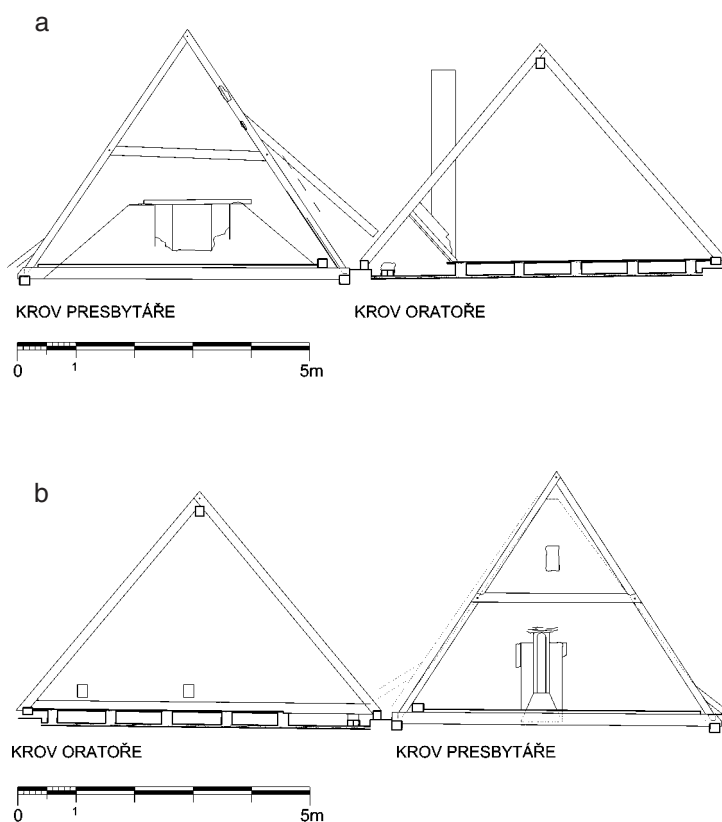
SHRNUTÍ POZNATKŮ

Z hlediska poznání vývoje krovových konstrukcí i vývoje kostela sv. Michaela archanděla jsou nejzajímavějšími objevy otisky původního krovu a dřevěné „klenby“ v presbytáři a pozdně gotická datace krovu kostelní lodi. Podoba obou konstrukcí, stejně jako jejich datace navozují řadu otázek.

Základní otázku, kdy bylo vystavěno jádro stojící stavby, se patrně podařilo zodpovědět díky dendrochronologickému datování dřevěného překladu otvoru ve východním štítu lodi. Kmen, ze kterého byla datovaná fošna překladu vyrobena, byl skácen na přelomu let 1273 a 1274. Tím se potvrzuje v literatuře uváděný vznik kostela ve druhé polovině 13. století.¹¹⁾ Doklady původní podoby kostela jsou skromné. Architektonická výbava kostela není známa. Stopy v podstřeší nám však skýtají alespoň základní představu o podobě střech a zastropení svatyně. Zásadním poznatkem je v tomto ohledu zjištění, že jsou oba východní štíty (loď i presbytář) dochovány v celém rozsahu, a nesou otisky starších konstrukcí.

Původní krov a zastropení presbytáře

Na koruně východního štítu presbytáře je dochován otisk krokví poslední vazby původního krovu, včetně otisku severního námětku. Na východním lici přilehlého štítu lodi je pak zachováno jasné ohraničené lichoběžníkové pole omítky s nástěnnou malbou,¹²⁾ které na svém horním konci částečně překrývá výše zmíněný datovaný dřevěný překlad. Oba zmíněné detaily umožňují rekonstruovat podobu původního krovu nad presbytářem, neboť zachycují sklon a polohu krokví a obrys konstrukce dřevěné klenby, nesené tímto krovem. Horní hrana omítkového pole určuje polohu hambalku, boční hrany pak sklon diagonálních prvků vynášejících šikmé plochy dřevěné klenby. Soudě dle vztahu diagonálních prvků ke krokvim, lze usuzovat, že byly vazby krovu tvořeny dvojicí krokví, hambalky a ondřejským křížem. Poloha doloženého hambalku zhruba v jedné třetině výšky krovu svědčí dle analogií o existenci dalšího hambalku zhruba ve výšce dvoutřetinové. Přesněji lze jeho polohu patrně odvodit z umístění horního okénka východního štítu presbytáře. Nejasné jsou zatím podoba a poloha paty krovu. S ohledem na doloženou podobu zastropení lze předpokládat, že většina vazeb neměla průběžné vazné trámy, ale krátkata. Jak vyplývá ze vztahu otisků šikmých prvků ondřejského kříže a otisku krokví, byly patrně vzpěry kříže ukončeny ve styku s krátketem, mimo spoj krátkete s krokví. Tím se tešar vyhnul provádění nevýhodného spoje tří prvků a zároveň zajistil polohovou stabilitu vnitřního konce krátkete. Zcela hypoteticky lze pak předpokládat existenci pozednice, v půdorysné poloze mezi koncem krokve a vzpěry ondřejského kříže. Z výkresu rekonstrukce této podoby

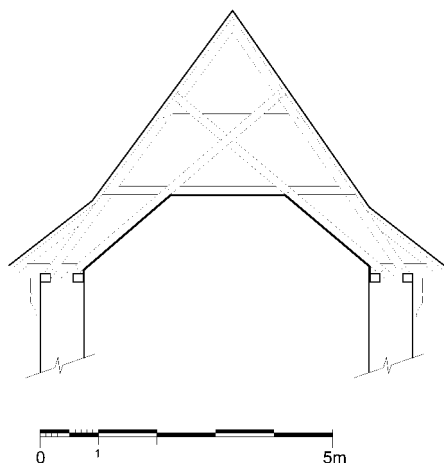
Obr. 12: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, zaměření příčných vazeb krovu presbytáře a krovu nad oratoří, se zaměřením otvorů ve štítech: a – řez s pohledem k západu; b – řez s pohledem k východu.

krovu pak vyplývá i poměrně jednoduchý detail návaznosti podbití dřevěné „klenby“ na plochu vnitřního lince obvodového zdiva presbytáře (obr. 14).

Další otázkou je původní podoba otvoru mezi podstřeším lodi a presbytářem. Jeho dnešní podoba je patrně až vý-

Obr. 13: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, pohled na západní, požární štít lodi, mezi starým a novým krovem. Na obrázku je dobře patrná poslední vazba krovu nad novější částí lodi, která je konstrukcí štítu oddělena vazeb předchozích (foto V. Tutr, 2006).

Obr. 14: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, rekonstrukce možné podoby původního zastřešení a zastropení presbytáře. Sklon a poloha krokví a poloha hambalků jsou prokazatelné, podoba zastropení a ondřejského kříže je jednou z několika možných variant, podoba paty krovu a jeho uložení na obvodové zdivo je hypotetická (kresba J. Veselý).

sledkem úprav souvisejících s odstraněním staršího krovu a bedněné konstrukce v presbytáři a vztyčením dnešního krovu. Omítka s malbou zdá se otvor nereflektuje, kompozice malby naopak nasvědčuje tomu, že byl v jeho místě centrální motiv. Podle způsobu poškození dřevěného překladu ohněm lze předpokládat, že v době požáru, jehož následkem překlad z větší části shořel, byla jeho východní partie zakryta a degradace této části je důsledkem dlouhého doutnání, nikoli rychlého hoření (obr. 15). Otvor měl zřejmě montážní funkci během výstavby a před prováděním omítek byl ze strany presbytáře zazděn. Znovu otevřen byl zřejmě při výstavbě dnešního krovu presbytáře.

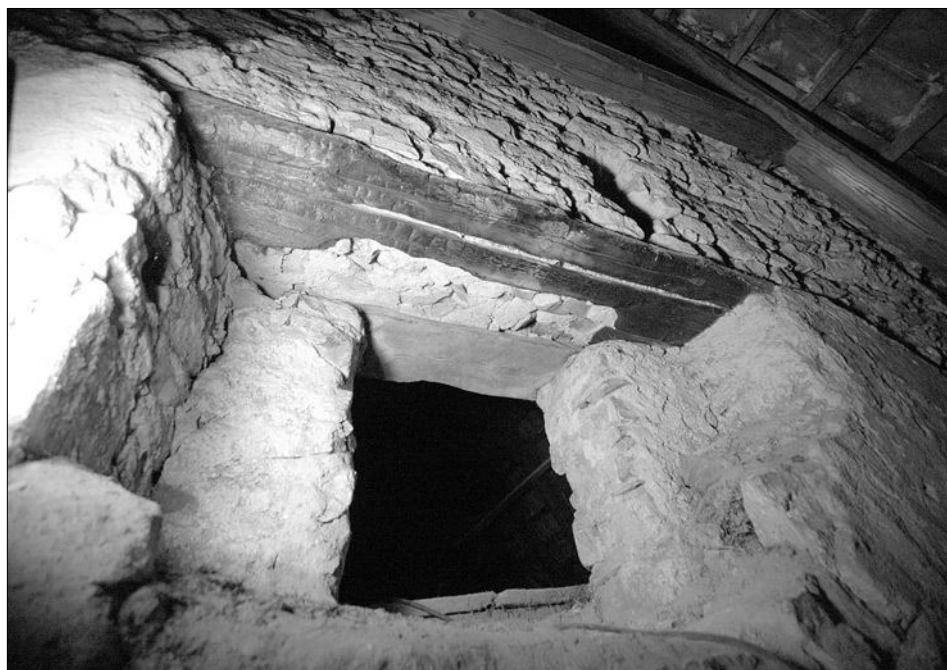
Nejasná je rovněž podoba ukončení dřevěné klenby na východě. Ve východním štítě presbytáře jsou dva okenní otvory. Dolní vysoké šterbinové okno částečně zakryté dneš-

ní stropní konstrukcí a drobné horní okénko zmíněné v souvislosti s polohou horního hambalku. Zatímco se horní okno nacházelo nad úrovní dřevěné klenby a sloužilo zřejmě k provětrávání půdního prostoru, dolní okno osvětlovalo interiér presbytáře. Interiérový líc východního štítu presbytáře je ale bez omítky a charakter povrchu a spár lomoitého zdiva, stejně jako dvě čisté kapsy po prvcích konstrukčního lešení svědčí o tom, že nikdy omítán nebyl. Otisky svislých dřevěných prvků při hranách špalet niky okna (obr. 16) svědčí o tom, že byla klenba k oknu otevřena útvarem obdobným výseči. Vlastní plocha dřevěné klenby zde tedy patrně končila neckově. Z polohy okna lze pro podobu presbytáře vyslovit ještě dva závěry. Je to jednak poměrně přesně určitelná výška hlavního oltáře, jednak skutečnost, že v dolní části východní stěny presbytáře původně zřejmě okno nebylo.

Existence zastropení dřevěnou klenbou neckového profilu, je doložena také v kostele sv. Víta v Havlíčkově Borové¹³⁾ a v kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Skutči.¹⁴⁾ V obou případech se vlastní konstrukce nezachovala. Známe ji, podobně jako v Podolí, díky lichoběžníkovým polím starší omítky na zdivu štítů v podstřeší. Podle ústního sdělení existují stejné stopy také v podstřeší kostela sv. Bartoloměje v Třebovli.¹⁵⁾ Ani u jednoho z těchto objektů však nebyla publikována podrobná analýza nálezové situace ve vztahu ke konstrukci stropu – dřevěné klenby. Srovnávací materiál pro daný typ konstrukce proto zcela chybí. Oproti podolskému kostelu byla navíc ve všech zmíněných objektech užita dřevěná klenba v lodi. Ze jmenovaných je pak jedině kostel v Třebovli velikostí, stářím a charakterem s podolským kostelem srovnatelný.

Pozdně gotický krov lodi

Sklon střechy lodi a charakter základní konstrukce krovu poukazují jednoznačně na jeho středověký původ. Řazené krovové konstrukce bez podélného ztužení jsou podle do-

Obr. 15: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, pohled zespodu do niky průřezného otvoru mezi krovem lodi a presbytáře. Nahoře patrné ohořelé fragmenty dřevěného překladu, datované do roku 1274 (foto V. Tůtr, 2006).

savadních znalostí charakteristické zejména pro stavby 14. století.¹⁶⁾ Tyto krovy mívají však obvykle plátové spoje i mezi krokvy a vazným trámem, zatímco na podolském krovu jsou v tomto místě již užity čepy. Způsob opracování dřeva krovu, to jest šířčinou opracované hranoly rozpůlené ruční pilou, se objevuje u celé skupiny staroměstských středověkých krovů ze 14., 15. a první poloviny 16. století.¹⁷⁾ Charakter krovu, mísící archaismy a novější zvyklosti odpovídá jeho dataci na sklonek 15. století. Stojíme však před otázkou, jak tato datace koresponduje se známými dějinami místa. Podolí se nachází v bezprostřední blízkosti Vyšehradu. Až do roku 1421 patřilo vyšehradské kapitule. Vyšehrad byl dobyt Pražany na podzim roku 1420¹⁸⁾ a obvykle se předpokládá, že bitvě u Vyše-

hradu padly přilehlé osady za obětí.¹⁹⁾ Tomu by odpovídaly i stopy silného požáru na východním štítu lodi. Z uvedené datace ale vyplývá, že by mezi požárem a obnovou střechy lodi uplynulo více než 60 let, což je velmi podivné. Charakter zbytků starší střechy na koruně štítu svědčí naopak o rychlém zastřešení požárem postižené stavby. Těžko lze také předpokládat porizování nového zvonu²⁰⁾ pro kostelní zvonici v situaci, kdy kostel nemá přes půl století střechu. Patrně se tedy znovu přesvědčujeme, že dopad husitských válek na stavby nebyl vždy takový, jak se dosud tradovalo. Příčiny požáru kostela byly nejspíš jiné. Vzhledem k dataci nejstaršího podolského zvonu do roku 1483 lze předpokládat, že loď kostela vyhořela v roce 1484 nebo 1485 a byla obratem znovu zastřešena. Starý krov presbytáře zřejmě díky ochraně dřevohliněnou konstrukcí stropu (dřevěné klenby) a nejspíše prežovou krytinou požár přežil a byl odstraněn až 80 let poté v důsledku sešlosti.²¹⁾ Archaická podoba krovu lodi, který vznikl v době, kdy se běžně budovaly krovy se složitým systémem podélného vázání,²²⁾ je rovněž vysvětlitelná potřebou rychlého zastřešení stavby po požáru. Stavebník patrně nedisponoval neomezenými prostředky a přiměl tesaře k prostému zopakování zaniklé konstrukce. Této hypotéze nasvědčuje i extrémně jednoduchá podoba stropu lodi bez elementárních zdobných prvků.

Zajímavou otázkou je s ohledem na výše zmíněné charakteristiky krovu i způsob jeho vztyčování. Krov byl budován jako náhrada za shořelou konstrukci. Po požáru zůstaly nejspíše stát oba kamenné štíty, jimiž byl původní krov ukončen. Nová konstrukce tak musela být vkládána mezi ně. Štítové zdi byly patrně využity jako opory při vztyčování (prvních) vazeb krovu. Proto je logické, že se v polovině délky lodi mění orientace lícových stran vazeb tak, že je prvních pět vazeb otočeno zády k západnímu štítu, o který se opíraly, zbylé čtyři vazby pak analogicky ke štítu východnímu. Výstavba krovu patrně začala uložením pozednic a vazných trámů na koruny zdí. Na vazné trámy pak byl zřejmě položen záklop, čímž se vytvořila bezpečná pracovní plošina. Následovala stavba jednotlivých vazeb, které byly skládány po jednotlivých prvcích – to jest, nebyly vztyčovány v celku. Při stavbě první vazby a poslední vazby byly kroky zapřeny dole o dlaby ve vazném trámu a nahoře o štít, u dalších vazeb pak byly pro spojení vrcholového plátu opírány zřejmě o předchozí vazby. Fixace polohy vztyčených vazeb mohla být provedena rovnou vrcholovými latěmi, na západní straně pak u prvních tří vazeb zmíněným dubovým táhlem nakampovaným přes druhé hambalky, případně deskami přibítymi pod vrcholem na spodní lince krokvi, čemuž by nasvědčovaly dvojice vstřícných otvorů pro hřeby nalezené na vazbách č. 2 a 3 nad úrovní druhého hambalku.

Obr. 16: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, detail horní části niky dolního okna ve východním štítu presbytáře. Nika má stupňovitý kamenný překlad. Špalety niky jsou pokryty hrubou omítkou s vápennými nátěry. Po obou stranách niky jsou na vnitřním lici štítu hroudy hliněné mazaniny s otisky svislých prvků. Omítka špalet přechází i na boční plochy hrud (foto J. Veselý, 2006).

Obr. 17: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, detail rytého nápisu a vročení na štenýři sanktusníku lodi (foto J. Veselý, 2006).

Pozůstatky původního krovu lodi na východním štítu lodi neumožňují podloženou rekonstrukci jeho podoby, tím méně analýzu způsobu jeho vztyčování. Nalezené rytmicky rozmístěné dubové kolíky (nebo jejich otisky) v lici zdíva štítu však mohou přece jen osvětlit alespoň jednu konstrukční otázku. Tou je časová souslednost budování krovu a štítů. Nejpravděpodobnější se jeví interpretace nalezených ohořelých zbytků kolíků jak pozůstatků příček montážního zebríku na poslední (přízední) vazbě krovu. Tomu odpovídá jak charakter a materiál kolíků, tak jejich poloha. Vzájemná rozteč kolíků činí 36 cm, vůči spodnímu lici střešních latí jsou umístěny o cca 10 cm dovnitř – byly tedy

zhruba v ose krokve. Příčky žebříku se mohly ocitnout ve zdivu štítu jediné v případě, že byl tento dozdiván k již stojící vazbě. Fakt, že na zdivu štítu není otisknuta celá vazba, zřejmě znamená, že byla vazba od štítu odsazená, čemuž odpovídá i délka dochovaných zbytků příčli jen cca 6 cm.

Sanktusník

Sanktusová věžička je do organismu krovu zjevně vložena druhotně. S ní souvisí i předpokládaná výměna celé páté vazby krovu, která k sanktusníku přiléhá. Štenýřová konstrukce sanktusníku je datována vročením 1696 (obr. 17) na západním štenýři. Tento rok je také datem ante quem pro vložení stropních trámů k vazným trámům 3., 4. a 6. vazby, neboť základový rošt věžičky je položen přímo na záklop stropu (obr. 8). Podpůrné konstrukce v patě vazeb byly podle dendrochronologické analýzy vyrobeny z kmenů skácených na přelomu let 1695/96. Zdá se, že hlavním účelem této konstrukce bylo vynést poškozená zhlaví první vazby, a vzepřením 7. vazby zabezpečit prostorovou tuhost krovu během výstavby sanktusníku. Lze předpokládat, že dnešní sanktusník nahradil starší prvek podobného charakteru. Chátrající sanktusník byl patrně důvodem velkého poškození páté vazby, která musela být celá vyměněna. Stopou po starší konstrukci pak může být lichoběžníkový dlab na východním lici horního hambalku 6. vazby.

Strop lodi

Důležitá je skutečnost, že originální vazné trámy krovu nemají okosení, celoplošné nátěry ani jinou pohledovou úpravu. Konstrukce stropu z konce 15. století byla velmi prostá a nezdobená. Lze se domnívat, že měla být opatřena nějakým typem nekonstrukčního podhledu (např. kazetový strop apod.) který však zřejmě nebyl nikdy realizován. Po úpravě na konci 17. století byl pak strop ještě méně pohledný, když byly k 3., 4., a 6. vaznému trámu vloženy další trámy, opět bez zvláštní pohledové úpravy. Fakt že i po této úpravě zůstávala konstrukce stopu odhalena, dokládá nálezová situace u jižních zhlaví trámů 4., 5. a 6. vazby, kde je omítka s vápennými nátěry dotažena i ke zhlavím vložených mladších trámů. Omítaný podhled dostal strop lodi nejspíše již v průběhu 19. století, o čemž svědčí ne zcela plynulé napojení podhledů starší části lodi a části vystavěné v roce 1887. Zesílení konstrukce vložení řezaných stropních trámů s kleštinami se odehrálo v průběhu 20. století, nejspíše až v 80. letech, v rámci opravy střech a výměny krytiny.

ZVONICE

Podolská zvonice patří do skupiny zděných zvoníc s dřevěným zvonovým patrem.²³¹ Je to prostá, mírně převýšená věžovitá stavba o dvou patrech, završená stanovou střechou se čtyřbokou lucernou pro umíráček na vrcholu (obr. 18). Přízemí stavby má masivní kamenné omítané zdivo, patro má dřevěnou rámovou konstrukci pláště, deštěnou svíse na sraz kladenými prkny se spárami krytými lištami. Střecha zvonice, vystavěná na horním věnci rámové konstrukce pláště má hambalkový krov a je kryta dvojité kladeným štipaným šindelem.

Větší část přízemí zaujímá márnice, přístupná zvlášť, dveřmi v západní obvodové stěně. Ostatní prostory stavby

jsou přístupné dveřmi v severní obvodové zdi přízemí. Jsou to jednak přístěnek se záchodem, vyplňující zbytek přízemí, jednak zvonové patro přístupné jednoramenným dřevěným schodištěm.

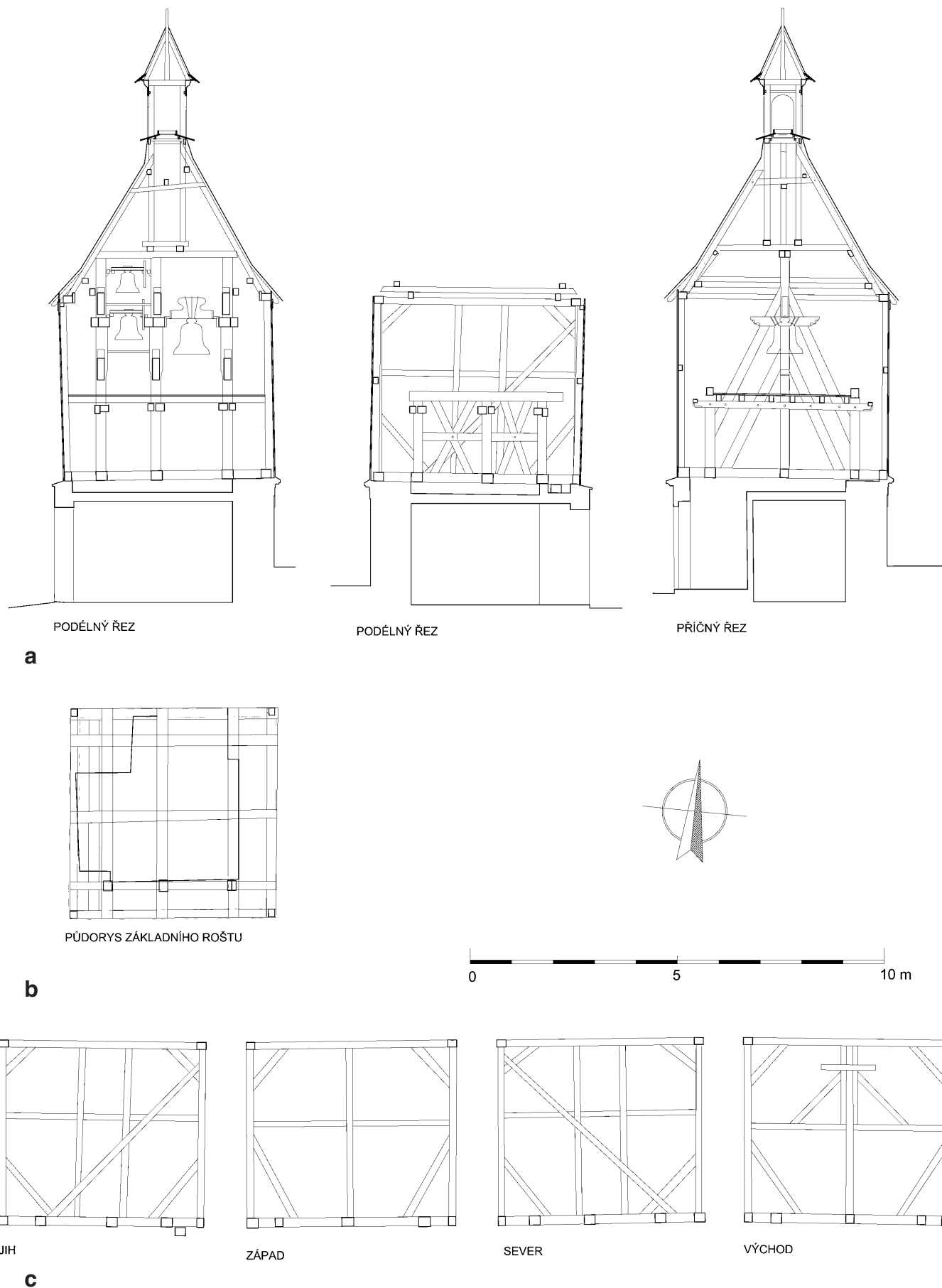
Dřevěná konstrukce zvonového patra je na zdivu uložena prostřednictvím základního trámového roštu, který se skládá z deseti trámů – pěti ve směru sever-jih a pěti ve směru východ-západ. Trámy roštu jsou v křížení spojené na poloplát. Rošt nese na sobě nezávislé konstrukce vzpěradlové zvonové stolice a štenýřového hranolu obvodového pláště.

Střední trojice trámů vynášejí dubovou zvonovou stolicí tvořenou trojicí středových sloupků převázaných horním trámem, třemi čtveřicemi šikmých vzpěr a třemi dvojicemi kleštin ve dvou úrovních. Spodní dlouhé kleštiny jsou na koncích podporovány nízkými příčnými rámy uloženými na 2. a 4. západovýchodní trám a nesou prkennou podlahu polopatra pro obsluhu zvonů. Podpůrné rámy kleštin jsou složeny ze tří sloupků, vodorovných rozpěr, překladu (převázky) a dvou ondřejských křížů. Horní krátké kleštiny mají zesílenou střední část upravenou jako ložisko pro kolébky zvonů. Zvonová stolice i trámy roštu jsou dendrochronologicky datovány do roku 1551.

Věnc tvořený čtyřmi obvodovými trámy roštu je základem a součástí nosného rámu obvodového pláště. Základní konstrukce rámu se skládá z prahového věnce, čtyř rohových sloupků a korunového věnce. Ztuzena je čtveřicí pásků na každé straně. Volná pole rámu jsou dále zahuštěna vodorovnou příčkou v polovině výšky a jednou nebo dvěma stojkami v polovině nebo zhruba ve třetinách šířky. Příčky jsou nutnou podporou pro prkenný plášť. Dvojice stopek jsou v severním a jižním poli, kde je jimi zároveň vymezen prostor pro žaluziová okna. Trámy obou věnců jsou v rozích spojeny polopláty, nárožní sloupky jsou do těchto věnců čepovány. Zavětrovací pásky jsou na sloupky a trámy věnců plátovány zevně jednostrannými rybinovými pláty, příčky jsou pak zřejmě čepovány.

Na horním trámovém věnci rámu je uložen krov zvonice, jehož krokve jsou začepovány přímo do věnce. Jádru krovu tvoří dvě křížící se osově vazby. Ty jsou složeny vždy z páru krokví a hambalku. Hambalky jsou s krokvemi spojeny jednostrannými nekrytými rybinovými pláty. Hambalky obou vazeb jsou proti sobě výškově posunuty tak, aby se míjely. Hambalek severo-jížní vazby je položen výše. Původní detail styku krokví těchto základních vazeb neznáme, neboť je porušen vložení konstrukce lucerny. Horní konce krokví jsou proto nepravidelně uřezány na styku s „pláštěm“ věžičky. Soudě podle drobného rybinového dlabu na východním lici horního hambalku lze usuzovat na existenci krátké hrotnice, do které byly patrně krokve obou vazeb začepovány. Nárožní krokve střechy zvonice, které jsou dnes opřeny o štenýře hranolu lucerny, byly pak zřejmě jednoduše opřeny do koutů mezi krokvemi osových vazeb a hrotnicí.

Až do opravy zvonice v roce 2005 byla konstrukce krovu podepřená u paty ještě zvláštní pagodovou konstrukcí, uloženou na horním věnci rámu stěn. Tato pagoda skládající se ze tří dvojic poměrně subtilních trámů byla uložena na jižním a severním trámu věnce. Střední dvojice trámů pagody tak podporovala paty krokví na jižní a severní straně střechy, horní dvojice trámů pak paty krokví na východní a západní straně střechy. Pagoda byla pravděpo-

Obr. 18: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, zaměření zvonice: a – řezy; b – půdorys; c – rámy obvodového pláště (zaměření a kresba J. Veselý).

Obr. 19: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, anonymní zvon z roku 1483 zavěšený na zvonové stolici z roku 1551 (foto J. Veselý, 2006).

dobně vložena do paty krovu v době zřizování lucerny, ale možná i později. Jejím hlavním smyslem bylo odlehčení degradovaným zhlavím krokví a hlavně hnilobou velmi zasaženým trámům věnce na východní a západní straně. Smýcení kmenů pro trámy rámové konstrukce pláště zvonice a osově vazby krovu je dendrochronologicky datováno na přelom let 1642 a 1643, opravy konstrukce a pláště do 80. let 19. století.

Věžička pro umíráček – lucerna – je evidentně do stavby přidána druhotně. Její konstrukce je jednoduchá, tvořená drobným štenýřovým hranolem, který stojí na dvou prahových trámech. Ty byly až do opravy v roce 2005 položeny na převázce zvonové stolice a na dvou bidlech přibitých na spodní líce krokví jižní a severní strany střechy. Tato bidla byla pak vzepřena subtilními vzpěrami proti korunnímu věnci pláště zvonice. Nelogický a provizorní působící systém, pocházející zřejmě z doby oprav zvonice v letech 1865–87, byl nově nahrazen ležatou stolicí, obkružující zvonovou stolicí, která je tak znovu plně nezávislá. Stolic je uložena na jižním a severním trámu korunního věnce dřevěného pláště zvonice, a vynáší přímo krátké prahové trámy hranolu věžičky. Ten je nad úrovní hlavní střechy otevřen malou lucernou do čtyř světových stran a zakončen drobným osmipaprscitým roštěm s dřevěným římsovým věncem, vynášejícím jehlanovou stříšku s železným křížem ve vrcholu. Hranolová konstrukce věžičky není zavětrována žádnými diagonálními prvky. Má pouze patní trámy, dvě úrovně mezilehlých příček – paždíků a korunní rošt. Prostorová tuhost je částečně podpořena i zapuštěným deskovým obroubením horní části otvorů lucerny. Konstrukci věžičky se nepodařilo dendrochronologicky datovat.

Zvony

Ve zvonici jsou v současnosti 3 zvony, z toho jeden starý a dva nové. Místní zvony byly rekvírovány za I. i za II. svě-

tové války, zachován zůstal pouze anonymní zvon věnovaný Panně Marii a Všem Svatým, ulitý v roce 1483 (obr. 19). Nové zvony – sv. Michael a sv. Jan Nepomucký byly pořízeny v roce 1993.

SHRNUTÍ POZNATKŮ

Podolská zvonice představuje jeden z poměrně rozšířených typů zvonice. Výjimečná je však raným užitím dvou nezávislých konstrukcí pro zvony a obvodový plášť. Tímto konstrukčním řešením se liší například od velmi podobné zvonice v Dolních Chabrech, kde je zvonová stolic s konstrukcí obvodových stěn pevně svázána.²⁴⁾ Dalšími analogiemi podolské zvonice jsou zvonice v Praze-Hostivaři, v Kněžích u Podbořan nebo v Plazech u Mladé Boleslavi.²⁵⁾ Tyto příklady přibližují její podobu před při-

dáním věžičky – lucerny na vrcholu stanové střechy. Podobně byla v 19. století patrně upravena nižší dřevěná zvonice v Sutomi na Lovosicku.²⁶⁾

Datace patního roštu i zvonové stolice do poloviny 16. století koriguje doposud uváděný původ stavby v 17. století. Z průzkumu vyplývá, že zděné přízemí stavby je současné se zvonovou stolicí. Lze se domnívat, že předchůdcem této stavby byla celodřevěná zvonice, pro kterou byl roku 1483 pořízen nejstarší dochovaný podolský zvon. Datum výstavby nové zvonice koresponduje s konfiskací vsi Ferdinandem I. a s jejím přičleněním k Vršovickému statku. Poněkud zvláštní je datace dřevěného obvodového pláště do 40. let 17. sto-

Obr. 20: Praha - Podolí, kostel sv. Michaela archanděla, výřez z historické fotografie Podolí, před 1865. Kostel sv. Michaela se zvonici zachycený v podobě před přestavbou (repro z: E. Poche – Z. Wirth, *Zmizelá Praha*, 4, Praha: VP 1947).

letí, tedy pouhých 90. let po zbudování zvonice. Navozuje přirozeně otázku, jak vypadal původní plášť a proč byl tak brzy vyměněn. Korigovat můžeme na základě průzkumu a dendrochronologických datací rovněž v literatuře uváděné datum obnovy zvonice v roce 1865.²⁷⁾ Tento rok je patrně datem vzniku věžičky na vrcholu střechy. Větší obnova a oprava zvonice, při níž bylo zřejmě vyměněno prkenné deštění a omítaná i dřevěná část byly završeny obloučkovými vlysy, proběhla v roce 1887, společně s dostavbou kostela. Z této doby pochází i podoba žaluziových oken v jižní a severní stěně zvonice. Na historické fotografii Podolí datované po roce 1865 (obr. 20) je patrný pouze jeden širší otvor, ve formě blížící se termálnímu oknu.

ZÁVĚR

Výsledky průzkumů v areálu Kostela sv. archanděla Michaela v Praze – Podolí výrazně rozšiřují znalosti nejen o historickém vývoji kostelního okrsku, ale celé lokality. Přispívají i k poznání dopadů historických událostí týkajících se sousedícího Vyšehradu na jeho venkovní předpolí. Za důležitý považují závěr vyplývající z datace krovu lodi kostela, dokládající výrazný vliv okolností výstavby konstrukce na její typologické charakteristiky, jejichž časová citlivost je tím částečně zpochybněna. Presentované nálezy a jejich interpretace se dotýkají několika obecnějších témat, kterým je v současné době věnována v oblasti stavebněhistorického bádání pozornost. Jsou to zejména otázka postupů výstavby – vztyčování krovových konstrukcí²⁸⁾ a otázka podoby a konstrukčního řešení „dřevěných kleneb“. Příspěvek proto přináší k těmto tématům důležitý srovnávací materiál.

POZNÁMKY

- 1) Např. V. Razím – J. Bláha, Věž Horního hradu Rožmberka nad Vltavou, in: Svorník 3, 2005, s. 187–211; V. Razím, K vývoji a interpretaci hradu Týřova ve 13. století, Průzkumy památek XII, č. 1, 2005, s. 73–88; T. Kyndl, Dendrochronologické datování dřeva z věže hradu Týřova, Průzkumy památek XII, č. 1, 2005, s. 89–90.
- 2) J. Škabrada, Konstrukce historických staveb, Praha: Argo 2002; J. Bláha, Průzkumy a dokumentace krovů v Praze 2000, Průzkumy památek VII, č. 2, 2000, s. 215–222 a další články téhož autora, webové stránky WWW.ROOFS.CZ.
- 3) J. Škabrada – T. Kyndl, Datování gotických krovů na Starém Městě v Praze, in: Dějiny staveb 2003, s. 198–220.
- 4) Výsledky průzkumů krovů v Praze-Slivenici (1321) a v Hradešíně u Úval (1359) nebyly dosud publikovány.
- 5) Historie Podolí byla zpracována v SÚRPMO pod vedením Dr. D. Líbala v rámci projektu Kartogram stavebního vývoje obcí užšího regionu Prahy.
- 6) A. Sedláček, Místopisný slovník historický království Českého, Praha: Argo 1998.
- 7) Viz poznámka 6.
- 8) A. Podlaha, Soutis památek historických a uměleckých v politickém okrese Vinohradském, XXVIII, 1908, další jej citují.
- 9) Viz pozn. 11, 17, 18.
- 10) P. Bedrníček, Příběhy pražských svatyní, Praha: Volvox Globator 2002, s. 262.
- 11) Z. Dragoun, Praha 885–1310, Praha: Libri 2002.
- 12) Nález omítkového pole publikoval bez dalších podrobností J. Sommer, Poznámky k typologii, konstrukci a provozu gotických venkovských kostelů v Čechách II, Časopis přátel starožitností českých, Muzejní a vlastivědná práce 2/99, s. 74.
- 13) J. Sommer, Strop lodi kostela v Havlíčkově Borově, Zprávy památkové péče, roč. 53, 1992, s. 22, 23.
- 14) F. R. Václavík – B. Šeda, Problém s interpretací reliktu konstrukce v podkroví kostela Nanebevzetí P. Marie ve Skutči, in: Dějiny staveb 2003, s. 55–58.
- 15) Za upozornění na tento objekt děkuji M. Ryklovi.

- 16) Viz. www.roofs.cz/typologie, J. Bláha, o. c. v pozn. 1.
- 17) Viz. pozn. 2; P. Růžička, Trasologie tesařských seker, in: Svorník 3, 2005, s. 5–30.
- 18) Kol., Dějiny Prahy v datech, Praha: Panorama 1988, s. 80–81.
- 19) E. Poche – Z. Wirth, Zmizelá Praha 4, Praha: VP 1947.
- 20) L. Kybalová, Pražské zvony, Praha 1958, s. 133.
- 21) Proto jsou stopy požáru na štítu nad vítězným obloukem pouze na západní straně a v prostupu, na východní straně patrné nejsou.
- 22) Viz J. Bláha, o. c. v pozn. 1.
- 23) K. Kuča, České, moravské a slezské zvony, Praha: Libri 2001.
- 24) K. Kuča, o. c. v pozn. 23, s. 141.
- 25) K. Kuča, o. c. v pozn. 23, s. 156, 175, 239.
- 26) K. Kuča, o. c. v pozn. 23, s. 280.
- 27) P. Bedrníček, o. c. v pozn. 10, s. 262.
- 28) Tato problematika byla věnována příspěvky B. Šedy na konferenci v Třebíči v roce 2004 a J. Bláhy na konferenci v Nečtinách v roce 2006.

DAS AREAL DER KIRCHE DES HL. ERZENGELES MICHAEL IN PRAG-PODOLÍ BEITRAG ZUR ERKENNTNIS HISTORISCHER HOLZKONSTRUKTIONEN

Der vorliegende Beitrag fasst Ergebnisse der gründlichen bauhistorischen Holzkonstruktionendokumentierung im Areal der Kirche d. hl. Erzengeles Michael in Prag-Podolí. Ihre Erforschung brachte etliche Feststellungen herbei, die die Erkenntnis der Kirche, des Glockenturms sowie auch der sozialhistorischen Zusammenhänge ihrer Existenz erheblich präzisieren.

Die Grundangaben für die Auswertung der historischen Bauentwicklung des erforschten Bauwerks bot die dendrochronologische Analyse der aus ausgewählten Konstruktionen abgenommenen Holzproben dar. Es ist gelungen aufgrund der Datierung des Holzsturztorso von der Verbindungsöffnung im Ostgiebel des Kirchenschiffs die Bauzeit des frühgotischen Kirchenbaukernes festzustellen, und zwar in die Zeit nicht lange nach 1274. Ursprünglich, in der Entstehungszeit, war das Schiff flachgedeckt. Das Presbyterium überdeckte das in der Konstruktion mit dem Dachwerk verbundene Holzgewölbe.

Der östliche Schiffsgiebel trägt Spuren nach einem intensiven Brand, wohl aus den Jahren 1484/1485, das Dach wurde aber unmittelbar danach wiedererrichtet. Das spätgotische Dachwerk über dem Kirchenschiff ist aus dem 1485 gefällten Holz erbaut. Eine Überraschung bedeutete die Datierung des Presbyteriumsdachstuhls 1559. Erst in diesem Jahr wurde wohl das alte Presbyteriumsdach samt dem Holzgewölbe abgetragen, denn keine Brandspuren sind im Bereich des Presbyteriums vorhanden. Aufgrund genannter Tatsachen ist die Zerstörung der Kirche in den Hussitenkriegen auszuschließen.

Die Erforschung ermöglichte die Einordnung des spätgotischen Schiffsdachstuhls in die zeitlichen typologischen und technologischen Zusammenhänge mit Verweis auf die Verwendung einer Konstruktion archaischer Weise ohne Längsverstrebung in der Zeit, da schon vollentwickelte reife Stuhlwandssysteme besonders an Kirchenbauten keine Ausnahme waren. Zugleich hat sie auf die Technologie der mittels Säge gehäufteten gehauenen Balken hingewiesen, die von mehreren gotischen Dachwerken in der Prager Altstadt bekannt ist.

Einen wichtigen Teil des Beitrags bildet ebenfalls ein Versuch die Gestalt ursprünglicher Dachkonstruktionen nach ihren Resten und Abdrücken im Giebelmauerwerk zu rekonstruieren, sowie auch eine kurze Betrachtung über die Dachwerkbautechnik über dem Kirchenschiff nach dem Brand 1484.

Mit Hilfe der dendrochronologischen Analyse ist auch die Datierung der Glockenturmholzkonstruktionen bekannt. Der Sprengwerksglockenturm wurde 1551 aus Eichenholz errichtet, die den Außenmantel tragenden Strukturen in Jahren 1642–1643. Das verhältnismäßig hohe Alter beider Konstruktionen bedeutete eine wesentliche Überraschung, denn es wird laut Literatur überliefert, der Glockenturm sei 1865 an Stelle eines älteren Baus aus dem 17. Jahrhundert entstanden. Aus dem 19. Jahrhundert stammen wohl nur die Dachlaterne und der Außenmantelbelag. Mit Hilfe der gründlichen Analyse der Konstruktion und ihrer Entwicklung konnte der Glockenturm in Prag-Podolí auch in die typologische Liste von K. Kuča genauer eingeordnet werden.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael, Glockenturm. Ansicht von Nordwesten (Foto V. Tůt, 2006).

Abb. 2: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Gesamtansicht der Kirche von Süden (Foto J. Veselý, 2006).

Abb. 3: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Gesamtansicht der Kirche von Norden, deutliches Verhältnis zwischen dem Kirchenbaukern und späteren Zubauten (Foto J. Veselý, 2006).

Abb. 4: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Grundriss nach Verlängerung des Schiffes westwärts und Verschiebung der Sängerempore (reproduziert aus: A. Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Vinohradském* [Topographie der historischen und Kunstdenkmäler im Königreich Böhmen], Bd. XXVIII, 1908).

Abb. 5: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Dachwerkgrundriss, um Deutlichkeit wegen Sparren und Kehlbalken mit Strichpunktlinien eingezeichnet; die Aufnahme registriert die Neigung aller Gespärre nach Westen. Zahlenreihen beim Schiffs- und Presbyteriumsdachstuhl – Konstruktionsnummerierung der Gespärre (Aufnahme J. u. P. Veselý, Zeichnung J. Veselý).

Abb. 6: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Dachraum, Ansicht von Westen. In der Bildmitte deutliche Ständerkonstruktion des Dachreiters (Foto V. Tůt, 2006).

Abb. 7: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Schiffsdach, Gespärre (Aufnahme J. u. P. Veselý, Zeichnung J. Veselý).

Abb. 8: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Dachreiterfuß, Detail. Die Ständerkonstruktion ist mittels eines sechsstrahligen Rostes direkt auf dem Einschub der Schiffsdecke gestützt. Die mittleren Ständer sind mit einer eingeritzten Jahreszahl bezeichnet (Foto J. Veselý, 2006).

Abb. 9: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Blattverbindung des unteren Kehlbalkens und der Sparre im 2. Gespärre des gotischen Schiffsdachstuhls. Sowohl die Sparre als auch Kehlbalken mit deutlichen Abundzeichen. In der oberen Partie der Fotografie an der zugewandten Sparrenseite deutliches kleines Dreieck nach dem Entzweibrehen des Balkens bei der Halbierung mit einer Handsäge (Foto J. Veselý, 2006).

Abb. 10: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Östliches Giebelmauerhaupt oberhalb des Triumphbogens, vom Presbyteriumsdachraum zu gesehen. Am Bruchsteinmauerwerk des Giebels deutliche trapezförmige bemalte Putzfläche (Foto J. Veselý, 2006).

Abb. 11: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Presbyteriumsdachraum, westliches Giebelmauerhaupt mit einem Fensterpaar; oberes Fenster verblendet (Foto J. Veselý, 2006).

Abb. 12: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Aufnahme der Gespärre vom Presbyteriums- und Oratoriumsdachwerk mit aufgenommenen Giebelöffnungen: a – Schnitt mit Ansicht nach Westen; b – Schnitt mit Ansicht nach Osten.

Abb. 13: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Westlicher Brandgiebel über dem Kirchenschiff, zwischen dem alten und neuen Dachstuhl. Gut deutliches letztes Gespärre über dem neueren Kirchenschiffsteil, das der Giebel von den übrigen abtrennt (Foto V. Tůt, 2006).

Abb. 14: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Rekonstruktion der möglichen Gestalt der ursprünglichen Presbyteriumsüberdachung und -überdeckung. Beweisbar sind die Sparrenneigung und -lage und die Kehlbalkenposition; die Gestalt der Überdeckung und des Andreaskreuzes – eine der unzähligen möglichen Varianten; jene des Dachwerkfußes und seiner Lagerung auf der Umfassungsmauer sind hypothetisch (Zeichnung J. Veselý).

Abb. 15: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Blick von unten in die Nische der Verbindungsöffnung zwischen dem Schiffs- und Presbyteriumsdachraum. Oben deutliche Fragmente des abgebrannten, 1274 datierten Holzsturzes (Foto V. Tůt, 2006).

Abb. 16: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Presbyteriumsostgiebel, untere Fensternische, Detail der oberen Partie. Die Nische ist mit einem abgestuften Sturz abgeschlossen, ihre Laibungen mit kalkgetünchtem grobem Putz bedeckt. An beiden Seiten der Nische Estrichschollen mit Abdrücken vertikaler Glieder. Die Verputzung der Laibungen übergreift zu Seiten der Schollen (Foto J. Veselý, 2006).

Abb. 17: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Dachreiterständer, Detail der geritzten Inschrift und Jahreszahl (Foto J. Veselý, 2006).

Abb. 18: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Glockenturm, Aufnahme: a – Schnitte, b – Grundriss, c – Rahmen des Außenmantelbelags (Aufnahme und Zeichnung J. Veselý).

Abb. 19: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Glockenturm, anonyme Glocke aus dem J. 1483, aufgehängt im Glockenstuhl aus dem J. 1551 (Foto J. Veselý, 2006).

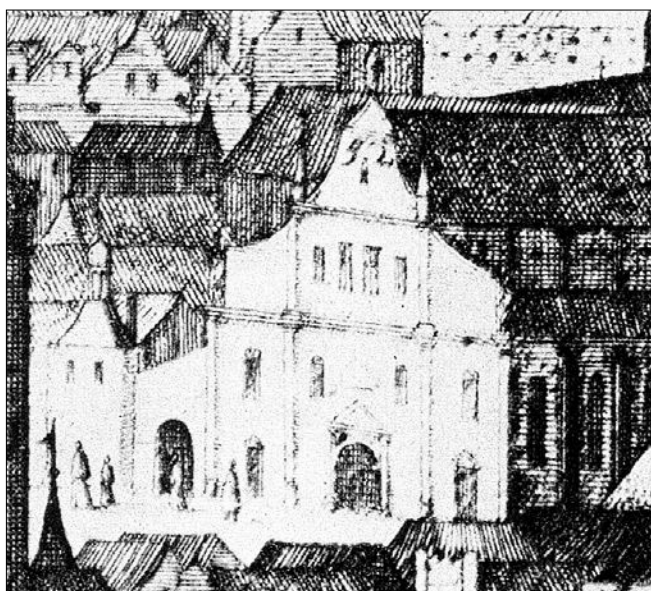
Abb. 20: Prag-Podolí, Kirche d. hl. Erzengels Michael. Ausschnitt aus der historischen Fotografie von Podolí, vor 1865. Die Kirche mit dem Glockenturm, in der Gestalt vor dem Umbau aufgenommen (Reprofoto aus: E. Poche – Z. Wirth, *Zmizelá Praha* [Das verschwundene Prag], Bd. 4, Praha 1947).

(Übersetzung J. Noll)

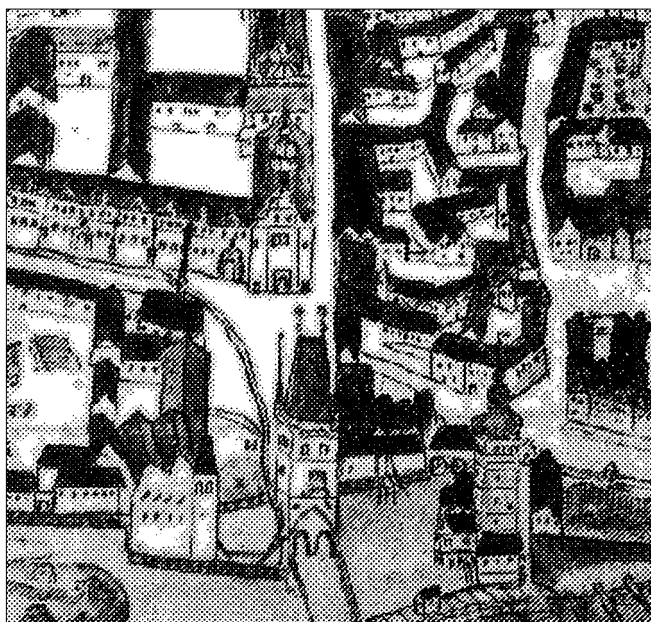
KOSTEL NEJSVĚTĚJŠÍHO SALVÁTORA
NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM(DOKUMENTACE NÁLEZŮ PŘI OBNOVĚ
FASÁDY ZÁPADNÍHO PRŮČELÍ)

DAGMAR SEDLÁKOVÁ

Před deseti lety při obnově fasády západního průčelí kostela Nejsvětějšího Salvátora na Křižovnickém náměstí na Starém Městě v Praze jsme měli možnost dokumentovat

Obr. 1: Staré Město pražské, kostel Nejsvětějšího Salvátora v Klementinu, průčelí kostela bez portiku. Výřez ze Sadelerovy rytiny z roku 1606.

Obr. 2: Staré Město pražské, kostel Nejsvětějšího Salvátora, křižovnický plán (asi 1651–1660, foto M. Patrný, 2005).